

ways and the extent to which internal migration have affected both urban life and urban labour market.

TÜRKİYE'DE İÇ GÖÇE KATILANLARIN KENT YAŞAMINA ve KENTSEL EMEK PİYASALARINA ETKİLERİ

Mustafa ÖZTÜRK*

ÖZET

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan iç göç hareketleri, gerek göç eden kişiler, gerek göç alan yerler ve gerekse de göç veren yerler üstünde çok derin ve farklı etkiler bırakmıştır. Sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleşmeyen iç göç olgusu, kırsal alanların itici faktörleri yanında, kentsel alanların çekici şartlarıyla birleşerek iç göçe yol açmıştır. Bunlara ilave olarak, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi de iç göçe ivme kazandırmıştır. Dönemlere göre yoğunluğu değişse de, değişmeyen şey iç göçlerin yol açtığı etkilerdir. İç göçler, göç alan ve göç veren yerlerin hem fiziki yapısını, hem de sosyo-ekonomik yapısını derinden etkilemektedir. Bu çalışmada, Türkiye'de yaşanan iç göç olgusunun kent yaşamını ve kentsel emek piyasasını nasıl ve ne derece etkilediği irdelenmeye çalışılacaktır.

ABSTRACT

Internal migration movements in Turkey, which started in the 1950s, have had profound and diverse effects both on the migrants and on the places to which and from which migrations took place. The fact of internal migration, which has not run parallel to industrialization, took place due to the push-factors of rural regions, which were combined with the pull-factors of urban regions. Moreover, the developments in mass communication technologies and transportation have accelerated internal migration. Although the intensity of internal migration displays different patterns, the only thing that has remained constant is the effects of this process. Internal migrations have deeply affected the socio-economic and also the urban structures of both the migratory origins and the destination locations. This article aims to analyze the

GİRİŞ

İnsanların, yerleşmek ya da çalışmak amacıyla bir yerden başka bir yere, belli bir süre ile yapmış oldukları kalıcı yer değişiklikleri olarak tanımlanabilecek olan göç hareketleri, dünyada her zaman olagelmis nüfus hareketleridir.

Tarihin hiçbir döneminde, göç hareketlerinin durduğu bir zaman aralığından söz etmek mümkün değildir. Bu açıdan göç hareketleri, nedenleri ve sonuçları ülkeden ülkeye, kültürden kültüre değişse de her zaman olması muhtemel coğrafi yer değiştirmeleridir. Bu açıdan tarih boyunca kavimlerin geçiş noktasında bulunan Türkiye, çok farklı göç dalgalarıyla yüz yüze kalmıştır.

Modern anlamda, Batı ülkeleri ve gelişmiş ülkelerde sanayileşmeyle birlikte başlayan iç göç hareketleri ve kentleşme ise ülke içinde meydana gelen coğrafi yer değiştirmeleri olarak nitelendirilmektedir. Türkiye'de ise Batı ülkeleri ve gelişmiş ülkelere yaklaşık iki asır sonra başlayan iç göç ve kentleşme hareketlerinin, sanayileşmeye bağlı olarak başladığını söylemek oldukça zordur.

I. Genel Olarak Türkiye'de Nüfusun Gelişimi

Milliyetçilik akımlarının sonucunda ulus devletlerin kurulması, Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecini hızlandırmıştır. Dağılan Osmanlı Devleti'nin küllerinden doğan Türkiye, ırksal ve dinsel yönü ağır basan oldukça yoğun bir göç dalgasına maruz kalmıştır. Aynı zamanda özellikle ülkeler arası ikili anlaşmalar sonucunda, çalışma amaçlı olan yurt dışına işçi göçü de olmuştur.

1927 yılında yapılan nüfus sayımında nüfusu, yaklaşık 13,6 milyon olarak tespit edilen Türkiye nüfusu, 2000 yılında yapılan nüfus sayımında yaklaşık 5 katlık bir artışla 68 milyona ulaşmıştır. Cumhuriyet kurulduktan sonra, en önemli hedef olan sanayileşmenin gerçekleştirilebilmesi için nüfus artışını teşvik eden bir politika güdülmüş; 1960'lı yıllardan sonra ise bunun tam tersi bir politika

* Dr.

uygulanmaya çalışılmıştır.¹ Buna rağmen gerek ekonomik krizler ve gerekse de 2. Dünya Savaşı gibi nedenler, nüfus artış hızının çok dengesiz bir seyir izlemesine neden olmuştur. Bu nedenledir ki; nüfus artışını teşvik eden politikaların uygulanmaya çalışıldığı dönemlerde artış fazla olmamış, 1950'li yıllardan itibaren önemli oranda gelişme sağlanmıştır.

Başka önemli konu, il, ilçe ve köy sayılarındaki değişimlerdir. İç göç ve kentleşmeyle birlikte, köylerin boşalması sonucunda 1927 yılında 63 olan il sayısı 2000 yılında 81'e çıkmıştır. Aynı şekilde ilçe sayısı da artmış; buna karşılık köy sayısında nüfus artışına rağmen azalma yaşanmıştır.

Tablo 1: Genel Nüfus Sayımlarına Göre Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunluğu

	Nüfus	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)	İl Sayısı	İlçe Sayısı	Bucak ve Köy Sayısı	Nüfus Yoğunluğu
1927	13 648 270	-	63	328	40 600	18
1935	16 158 018	21,10	57	356	34 876	21
1940	17 820 950	19,59	63	370	34 024	23
1945	18 790 174	10,59	63	396	34 063	24
1950	20 947 188	21,73	63	422	34 252	27
1955	24 064 763	27,75	66	493	34 787	31
1960	27 754 820	28,53	67	570	35 441	36
1965	31 391 421	24,62	67	571	35 638	41
1970	35 605 176	25,19	67	572	35 995	46
1975	40 347 719	25,00	67	572	36 115	52
1980	44 736 957	20,65	67	572	36 155	58
1985	50 664 458	24,88	67	580	36 031	65
1990	56 473 035	21,71	73	829	36 233	73
2000	67 803 927	18,28	81	850	37 366	88

Kaynak: DİE, 2000 GNS, (Çevrimiçi), <http://www.die.gov.tr/nufussayimi/2000tablo.xls>, 20.02.2006 ve DİE, 2000 GNS Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri İl 34-İstanbul, Ankara, 2004, s. 45.

2000 yılında yapılan son nüfus sayımında en fazla nüfusa sahip olan iller sırasıyla İstanbul, Ankara ve İzmir'dir. Nüfusu en az olan iller ise Tunceli, Bayburt ve Kilis'tir. 1960'lı yıllardan sonra uygulanan nüfus artış hızını azaltıcı politikalar ve yaşam standartlarında yaşanan olumlu

gelişmeler nüfus artış hızının, batı bölgelerimizden başlayarak azalmasına yol açmıştır. Nüfus artış hızı açısından; en fazla artışın olduğu il, hem kendi doğal nüfus artış hızı olan hem de çok yoğun bir iç göç alan Antalya'dır. Doğu ve G.D. Anadolu Bölgeleri'ndeki illerimizin nüfus artış hızı Türkiye ortalamasının üzerindedir. Ayrıca buna ilave olarak çevre köy ve illerden yoğun bir göç almaktadırlar. Tunceli, Bayburt ve Kilis başta olmak üzere nüfus artış hızı negatif olan illerden ise başka illere doğru çok yoğun bir göç vardır.

Tablo 2: Bölgelerin Aldığı Göç-Verdiği Göç, Net Göç ve Net Göç Hızı (1995-2000)

Bölge	2000 Daimi İkametgâh Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı (%)
Batı Marmara	2 659 917	240 535	172 741	67 794	26,1
Ege	8 121 705	518 674	334 671	184 003	22,9
Doğu Marmara	5 201 135	432 921	351 093	81 828	15,9
Batı Anadolu	5 775 357	469 610	378 710	90 900	15,9
Akdeniz	7 726 685	413 044	410 316	2 728	0,4
Orta Anadolu	3 770 845	205 108	300 113	-95 005	-24,9
Batı Karadeniz	4 496 776	219 008	450 799	-231 791	-50,3
Doğu Karadeniz	2 866 236	151 193	227 013	-75 820	-26,1
Kuzeydoğu Anadolu	2 202 957	144 315	256 922	-112 607	-49,8
Ortadoğu Anadolu	3 228 793	170 568	280 156	-109 588	-33,4
G. Doğu Anadolu	5 687 740	212 425	422 315	-209 890	-36,2
Toplam	60 752 995	4 098 356	4 098 356	0	0,0

Kaynak: DİE, 2000 GNS, Göç İstatistikleri, Sayı: 52, s. 3., (çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr.17.02.2006>.

Türkiye'de iç göçlerin yönü diğer birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, gelişmemiş bölgelerden, gelişmiş, sanayileşmiş bölgelere ve kıyı bölgelerine doğrudur. Sanayileşme, Türkiye'de de kentleşmenin en büyük nedenidir. Bu nedenledir ki; Türkiye'de en fazla kentleşmenin olduğu bölgeler, gelişmiş ve sanayileşmiş batı ve kıyı bölgeleridir. 1927 yılında % 25 civarında olan kentleşme oranı 2000 yılında neredeyse tam tersine dönmüş ve % 65'e ulaşmıştır.

¹ Sedat Murat, "Avrupa Birliği Ülkeler ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Nüfus Yapısı", **Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkisi**, Ed. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak, İstanbul, Elif Kitabevi, 2002, s. 61.

Tablo 3: Yerleşim Yerleri Arasında Göç Eden Nüfus ve Oranı

Yerleşim Yerleri	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1995-2000
Kentten Kente	1 752 817	2 146 110	3 359 357	3 867 979
%	48,90	56,18	62,18	57,80
Köyden Kente	610 067	860 438	969 871	1 168 285
%	17,02	22,53	17,95	17,46
Kentten Köye	692 828	490 653	680 527	1 342 518
%	19,33	12,84	12,60	20,06
Köyden Köye	528 709	322 709	392 935	313 481
%	14,75	8,45	7,27	4,68
Toplam	3 584 421	3 819 910	5 402 690	6 692 263
%	100	100	100	100

Kaynak: DİE: 2000 GNS, Göç İstatistikleri, Sayı: 52, s. 2., (çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr>, 20.02.2006.

Diğer önemli bir konu iç göçlerin yerleşim birimleri arasındaki yönüdür. Ülkemizde ki iç göçlerin yönü temel olarak kentten kente, kentten köye, köyden kente ve köyden köye olarak dört kategoriye ayrılabilir.² Önceleri ağırlıklı olarak köyden kente olan göçler, 1980'li yıllardan sonra liberal ekonomiye geçiş, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesi gibi faktörlerin etkisiyle giderek kentten kente göç halini almıştır. Bu tür göçler, DİE 2000 yılı verilerine göre yaklaşık % 58'lik bir orana sahiptir.

Göçlerin yönüyle ilgili diğer bir konu, iç göçlerin tipleriyle ilgili olanıdır. İç göçlerin başlangıç döneminde, kademeli olan yani önce başka bir yerleşim birimine veya birimlerine, sonra ise gidilmek istenilen hedefe yönelik olan bu göçler, teknolojiye yaşanan gelişmeler sonucunda, kitle iletişim ve ulaşım araçlarının iyileşmesi, insanların sosyo-ekonomik ve kültürel yapılarında sağlanan gelişmelerle birlikte doğrudan gidilmek istenen hedefe doğru olmuştur.

² İhsan Sezal, "Göçler ve Şehirleşmeyen Şehirler", **Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996, Mersin**, Ankara, 1997, s. 150.

II. Türkiye'de Yaşanan İç Göçlerin Nedenleri

Nedenleri ve sonuçları ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye ve kültürden kültüre göre değişse de; değişmeyen olgu, göçlerin bir süreç özelliği göstermesidir. Göç edenler yaşam yerlerini değiştirmenin kendi durumunda; kültürünü, topluluğunu ve belki ailesini terk etmesinden doğacak sakıncaları bastırarak kadar büyük bir düzelme doğurmasını beklediği için göç kararı almaktadır. Göç etmeye karar veren birey veya bireylerin riski almaya niyetli olması, göç etme becerisini gösterebilme gibi özelliklerinin yanında, yaş durumu, vasıf düzeyi ve cinsiyet durumu da önemlidir.³

Bunun yanında göçleri engelleyen bazı nedenlerde bulunmaktadır. Bunlar:

- 1- Gidilecek yerdeki açık işler ve çalışma şartları ile o bölgedeki hayat şartları hakkında güvenilir bilgilerin bulunmaması,
- 2- Bir meslek veya yer değiştirmede ilgililerin gösterdiği isteksizlik,
- 3- Mesleki açıdan yetersiz olmak, bu durumu gidermede kullanılacak araçların olmaması,
- 4- Yer ve meslek değiştirmenin vereceği/verdiği masraf,
- 5- Bazı sanatlara girmeye mani olan engeller,
- 6- Bir meslek, bir sanayi veya bir bölge ile diğerleri arasında ücretlerde, çalışma şartlarında ve hayat pahalılığında mevcut olan farklar,
- 7- Gidilecek yerdeki konut durumudur.⁴

Sanayileşmiş ülkelerde, sanayileşmeyle birlikte başlayan kentleşme ve iç göç hareketleri, gelişmemiş ve az gelişmiş ülkelerde, bu ülkelerden yaklaşık 200 yıl sonra başlayabilmiştir. Ülkemizde de kentleşme ve iç göç hareketleri 1950'li yıllarda ortaya çıkmıştır. Üstelik bu hareketler, sanayileşmeye bağlı olarak değil; kırsal alanların itici yaşam şartlarının zorlaması ve gelişmiş bölgelerin, kentlerin çekici yaşam şartlarının kitleleri kendine çekmesi sonucu meydana gelmiştir.

İç göçlerin ortaya çıkmasının en önemli nedenlerinden biri, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarıdır. Ekonomik, sosyal ve

³ İlhan Tekeli, **Türkiye'de Kentleşme Yazıları**, Ankara, Turhan Kitabevi, 1982, s. 15.

⁴ Sabahaddin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, 10. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997, s. 59.

doğal kaynakların dağılımı bakımından yaşanan dengesizlikler, iç göçün yönünü belirleyen en önemli unsurlardan bazılarıdır. Kalkınma planlarıyla giderilmeye çalışılan bu dengesizlikler, coğrafi şartlar ve yapı, nüfusun yapısı, okullaşma oranı, GSYİH içinde bölgenin oranı gibi birçok faktörden kaynaklanmaktadır.⁵ Başka bir ifadeyle, bölgeler arasındaki dengesizlikler kırdan kente göçün, hem nedeni hem de sonucudur.⁶

Tablo 4: Kademesine Göre İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması

1. Derece Gelişmiş İller		2. Derece Gelişmiş İller		3. Derece Gelişmiş İller		4. Derece Gelişmiş İller		5. Derece Gelişmiş İller	
S	İl	S	İl	S	İl	S	İl	S	İl
1	İstanbul	6	Eskişehir	26	Konya	47	Osmaniye	66	Bayburt
2	Ankara	7	Tekirdağ	27	Karabük	48	K.Maraş	67	Kars
3	İzmir	8	Adana	28	Isparta	49	Niğde	68	Ş.Urfa
4	Kocaeli	9	Yalova	29	Hatay	50	Giresun	69	Iğdır
5	Bursa	10	Antalya	30	Uşak	51	Kastamonu	70	Batman
		11	Kırklareli	31	Burdur	52	Tunceli	71	Gümüşhane
		12	Denizli	32	Samsun	53	Sivas	72	Mardin
		13	Muğla	33	Kırıkkale	54	Kilis	73	Siirt
		14	Bolu	34	Nevşehir	55	Bartın	74	Ardahan
		15	Balıkesir	35	Karaman	56	Aksaray	75	Van
		16	Edirne	36	Elazığ	57	Sinop	76	Bingöl
		17	Mersin	37	Rize	58	Erzincan	77	Hakkâri
		18	Bilecik	38	Trabzon	59	Çankırı	78	Şırnak
		19	Kayseri	39	Amasya	60	Erzurum	79	Bitlis
		20	Gaziantep	40	Kütahya	61	Tokat	80	Ağrı
		21	Zonguldak	41	Malatya	62	Ordu	81	Muş
		22	Aydın	42	Kırşehir	63	D.Bakır		
		23	Sakarya	43	Artvin	64	Yozgat		
		24	Çanakkale	44	Afyon	65	Adıyaman		
		25	Manisa	45	Düzce				
				46	Çorum				

Kaynak: Bülent Dinçer, Metin Özasan ve Taner Kavasoglu, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması (2003), Ankara, DPT Yayını No:2671, 2003, s. 71. ve Bülent Dinçer, Metin Özasan ve Erdoğan Satılmış, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara, DPT Yayını No: 2466, 1996.

⁵ Ruşen Keleş, "Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlikler: Bölgelerarası Sosyal Adalet Dengesi" **Yedinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 11-13 Kasım 1964**, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayını No:2, 1964, s. 17.

⁶ TÜSİAD, **Türkiye'nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, İstanbul, TÜSİAD Yayını No: -T/99-1-251,1999, s. 86.

2003 yılında DPT tarafından yapılan illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik derecesini tespit etmeye yönelik çalışmada, gelişmiş ilk beş il, İstanbul, Ankara, İzmir, Kocaeli ve Bursa'dır. Gelişmemiş illerin büyük bir çoğunluğu Doğu, Güney Doğu Anadolu ve Doğu Karadeniz Bölgelerinde yoğunlaşmaktadır.⁷ Göç veren iller sadece göç vermemekte, üretken, çalışabilecek durumda olan insanını da kaybetmektedir. Geride kalan bağımlı nüfus, bölge ekonomisine katkı sağlayamamaktadır. Ayrıca göç eden nüfus yanında sahip olduğu mal varlığını da yanında götürmektedir. Böylece, bu bölgelerde ki kalkınmamışlık sorunu devam edip gitmektedir.

Tablo 5: Göç Etme Nedenine Göre İller Arası Göç Eden Nüfus ve Oranı (1995-2000)

Göç Etme Nedeni	Göç Eden Nüfus	%
İş Arama-Bulma	955 471	19,95
Tayin-Atama	633 509	13,23
Hanedeki Fertlerden Birine Bağımlı Göç	1 244 614	25,99
Eğitim	553 509	11,56
Evlilik	355 656	7,43
Deprem	146 636	3,06
Güvenlik	31 205	0,65
Diğer	809 031	16,90
Bilinmeyen	58 562	1,22
Toplam	4 788 193	100,00

Kaynak: DİE, 2000 GNS, Göç İstatistikleri, Sayı: 52, s. 3., (çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr.17.04.2004>.

DİE tarafından 1995-2000 yılları arasındaki dönemde yapılan çalışmada en büyük orana sahip göç etme nedeni, hane halkına bağlı göçtür. Bu durum aslında Türkiye'de temel göç etme nedeninin ekonomik kaynaklı olduğuna dair önyargı ile çelişmektedir. Ekonomik kaynaklı göç edenlerin en büyük grubu oluşturduğu görülecektir. Türkiye genelini yansıtan bu tablodaki oranlar, metropol kentlere gelindiğinde oldukça değişmektedir

Türkiye'de iç göç nedenlerinden ikincisi, hızlı nüfus artışıdır. Ülkemizde 1960'lı yıllara kadar nüfus artışını özendirici; bu tarihten sonra da nüfus artış hızını azaltıcı politikalar izlenmiştir. Nüfus artış hızı

⁷ Bülent Dinçer, Metin Özasan ve Taner Kavasoglu, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara, DPT Yayını No: 2471, 2003, s. 13.

gelişmiş batı bölgelerinde daha düşük iken gelişmemiş Doğu ve Güney Doğu Anadolu ve D. Karadeniz bölgelerinde ise hala yüksek orandadır. Gelişmiş iller her taraftan göçleri kendine çekerken, gelişmemiş bölgeler çevre il, ilçe ve köylerden göçleri kendilerine çekmektedir.

Tablo 6: Bölgelerin Toplam Nüfus, Yıllık Nüfus Artış Hızı ve Nüfus Yoğunlukları (2000)

Bölge	Toplam Nüfus			Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)			Nüfus Yoğunluğu
	Toplam	Kent	Köy	Toplam	Kent	Köy	
Marmara	17 365 027	13 730 962	3 634 065	26,69	28,26	21,00	241
Ege	8 938 791	5 495 575	3 443 206	16,29	23,50	5,76	100
Akdeniz	8 706 005	5 204 203	3 501 802	21,43	25,03	16,30	58
İç Anadolu	11.608 868	8 039 036	3 569 832	15,78	22,59	1,96	63
Karadeniz	8 439 213	4 137 466	4 301 747	3,65	21,48	-10,94	73
Doğu Anadolu	6 137 414	3 255 896	2 881 518	13,75	35,37	-6,10	42
G. Doğu Anadolu	6 608 619	4 143 136	2 465 483	24,79	36,57	7,67	88
Toplam	67 803 927	44 006 274	23 797 653	18,28	26,81	4,21	88

Kaynak: DİE, 2000 GNS, Ankara, 2004, s. 109.

Ülkemizde yaşanan iç göçlerin üçüncü nedeni, tarım kesiminde yaşanan yapısal değişimler ve makineleşmedir. Önemli oranda işgücünü tarım kesiminde istihdam eden Türkiye, bu yönüyle tarım toplumdur. Sanayi toplumu olabilmenin en önemli şartı, tarım kesimindeki nüfusun sanayi kesimine transferinden geçmektedir. Gelişmiş ülkeler bu dönüşümü çok önce gerçekleştirmişlerdir. Fakat ülkemizdeki sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleşmeyen iç göç, sanayi kesimine değil; marjinal, kayıt dışı sektöre yönelmektedir.

Toprak yetersizliği, verimsizliği ve başta traktör olmak üzere makineleşme insanları kentlere göç etmeye itmektir. İlave olarak entansif tarıma geçilmesi de birçok insanın işsiz kalmasına yol açmıştır. Bu nedenler sonucunda işsiz kalan insanların, sanayi ve hizmetler sektörünün yoğun olduğu kentsel alanlara göç ettiklerinde hemen iş bulabilmeleri mümkün olamamaktadır. Bu insanların sanayinin ve hizmetler sektörünün talep ettiği vasıf ve eğitim seviyesine sahip olmaları beklenmektedir. Fakat; bu hemen gerçekleşebilecek bir olgu değildir. Bunun için önemli bir zamanın geçmesi gerekmektedir.

Ekonomi politikalarının yetersiz ve yanlış uygulanması, Türkiye'deki iç göçlerin bir başka nedenidir. Gelişmemiş bölgelerde uygulanan yetersiz ve gereksiz politikalar ile uygulanmayan, uygulanması gerekli olan politikalar, bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını artırıcı etki yapmaktadır. Gelişmemiş bölgelere sağlanacak vergi indirimi, vergi muafiyeti, vergi teşviği ile elektrik, su, bina ve arazi tahsisinde, TEK, THY, PTT ve DDY gibi kurumlar tarafından sağlanacak kolaylıklar, bölgeler arasındaki dengesizliği en azından azaltacaktır.⁸ Bu durum göç baskısını azaltmasının yanında, yeni istihdam alanlarının da oluşmasına yol açacaktır.

Ülkemizde iç göçün önemli nedenlerinin sonucusu, siyasal ve terör kaynaklı olanıdır. Ülkemiz gibi çok hassas bir konumda bulunan ülkelerin iç ve dış kaynaklı terör ve siyasal baskılara maruz kalması her zaman olasıdır. Bu yönüyle terör ve siyasal olayların en önemli tetikleyicisi olan yokluk ve yoksulluk, iç ve dış odaklar tarafından çok rahat kullanılmaya müsait olan olgudur. Her ne kadar, ülkemizin gelişmiş bölgelerin de bile az gelişmiş bölgeler olsa da, Karadeniz, Doğu ve G. D. Anadolu Bölgelerimiz Türkiye ortalamasının altında gelişmiştir. Bu durum, 1980'li yıllardan itibaren Güney Doğu Anadolu Bölgemizde çok çeşitli faktörlerinde etkisiyle terör olgusunu ortaya çıkarmıştır. Kitleli yaşanan bu göçler, gidilen yerlerde, barınma, sağlık, eğitim, istihdam edilebilme ve sosyal sorunlar olmak üzere birçok soruna neden olmuştur. Bu durumdan en fazla etkilenenler kadınlar ve çocuklar olmuştur.⁹

III. İç Göç Dönemleri

Çok çeşitli dönemlerde çok farklı göçlere sahne olan Türkiye, 1950'li yıllardan sonra göç hareketlerinin başka bir boyutu olan iç göç olgusuyla tanışmıştır. Ülkemizde yaşanan iç göçleri dört döneme ayırmak mümkündür. Dönemlere göre iç göçlerin niteliği ve yönü değişse de; değişmeyen olgu bu göçlerin gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere ve illere olmasıdır.

⁸ Eyüp Bedir, **Kalkınma Öncelikli Yörelere (Temel Sorunlar ve Öneriler)**, TOBB Yayın No: Genel 277, BÖM: 23, Ankara, TOBB, 1994, s. 67.

⁹ Sema Erder, "Köysüz 'Köylü' Göçü", **Görüş**, S. 34, Şubat-Mart 1998, s. 26.

Birinci iç göç dönemi 1923-1950 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde iç göçlerin oranı önemsiz sayılacak düzeydedir. İç göçler sonucunda kırsal alanlardan kentsel alanlara gelenler kentsel ortamlar tarafından emilebilmiştir. 1927 yılında kentli nüfusun oranı % 24,2 iken, 1950 yılında % 25 olmuştur. Bu yönüyle iç göçlerin çok az olduğu gayet açıktır. Bu dönemin sonlarından itibaren kitle ulaşım ve iletişim araçları gelişmeye başlamıştır.

İkinci göç dönemi 1950-1960'lı yıllar arasındaki dönemdir. Kırsal alanların itici yaşam şartları, toprak verimsizliği ve yetersizliği, Marshall yardımları, tarımda makineleşme gibi olgular sonucunda insanlar artan oranda kentsel alanlara yığılmaya başlamıştır. Bu dönemin başında % 25 olan kentsel alan nüfusu, 1960 yılına gelindiğinde % 30,54 olmuştur.

Ülkemizdeki iç göçlerin aslında 1950'li yıllardan sonra başladığını söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmeye bağlı olarak başlayan iç göçler, kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Ülkemizde ise, iç göçler sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkmamıştır. Hatta iç göçlerin sanayileşmeye ivme kazandırdığı bile söylenebilir. Bu dönemde göç alan yerler metropol alanlar ve illerdir. Doğuda ise belli başlı iller göç almıştır.

Bu dönem başka bir açıdan bakıldığında, köyden ve köylülükten hızla kopma dönemidir.¹⁰ Ayrıca bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar sonucunda, yabancı sermaye girişi hızlanmış, tarımsal üretim artmış, kentlerde küçük ve orta boy işletmelerin sayısı artmıştır.¹¹

Üçüncü iç göç dönemi 1960-1980 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönem, kentsel alanların kendi yapılarının ve bu yapılardaki dönüşümlerin iç göçe damgasını vurduğu dönemdir.¹² Bu dönemde göç edenlerin sayısı kentsel alanların emebileceği düzeyin çok üstüne çıkmıştır. Gecekondulaşma ve ikincil emek piyasasının ağırlığı kent nüfusunun önemli bir parçası haline gelmiştir. 1960-1970 döneminde kır-kent göçü önemli bir ağırlığa sahip iken; 1970-1980 arasında ise kent-kent göçü önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde de göç çeken

¹⁰ Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", **75. Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 251.

¹¹ Mümtaz Peker, "Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı", **75 Yılda Köylerden Şehirlere**, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 296.

¹² İçduygu ve Sirkeci, a.g.e., s. 252.

iller yine metropol alanlar olmuştur. Metropol alanlar dışında, daha önce göç alan iller artık göç vermeye başlamıştır. Ayrıca kentleşme oranı bu dönemin sonunda % 45'e ulaşmıştır.

Dördüncü ve son göç dönemi, 1980'den günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönemde, serbest piyasa ekonomisi, rant ekonomisi, özelleştirme gibi kavramlarla tanışılmıştır. Bu durum, hızı farklı olmak üzere sosyal sınıflar arasında dikey hareketliliği beraberinde getirmiştir. Dikey hareketlilik bir noktada yatay hareketliliği de desteklemiştir. Bu dönemde türedi işlerde çalışanların oranı, hem vasıf ve eğitimlerine göre iş imkânı olmadığı, hem de iş imkânlarının teknoloji yoğun yatırımlara doğru kaydığı için kendilerine göre iş bulamamaları nedeniyle artmıştır.¹³

Ayrıca bu dönemde nüfusun kent-kır dengesi kent lehine dönüşmüştür. 1980'lerde % 45 civarında olan kentleşme oranı 2000 yılına gelindiğinde tamamen kent lehine dönmüş ve % 65 olmuştur. Bunda, kentsel alanlardaki eğitim, iş, kariyer imkânlarının fazla olması, sosyal hayatın cezbedici yapısı, kademeli göçlerin azalması gibi nedenler etkili olmuştur. Ayrıca kentten-kente göçün ağırlığı giderek artmış ve % 60'lara yaklaşmıştır. Yine bu dönemde büyük kentler tek çekim merkezi olma özelliklerini kısmen kaybetmiştir. Göçlerin yönü gelişme potansiyeli olan bölgesel merkezlere kaymıştır.¹⁴

Bu dönemde ortaya çıkan başka bir olgu, ülkemizin G. D. Anadolu Bölgesi'nde ortaya çıkan terör kaynaklı göç olgusudur. Birdenbire ve insanların kendi istekleri dışında gelişen bu göç olgusunda, köyler boşalmış, kentsel alanlara çok yoğun bir nüfus akımı olmuştur.

Sonuç itibarıyla denilebilir ki, 1990'ları da içeren dönemin üç özelliğinden birisi işsizlik iken, ikincisi özellikle vasıflı işçilerin göçünden kaynaklı rekabete dayalı bir işçi sınıfı ve sonucusu da büyüyen bir kayıt dışı ve marjinal sektör istihdamı olmuştur.¹⁵

IV. Türkiye'deki İç Göçlerin Sonuçları

¹³ Peker, a.g.e., s. 301.

¹⁴ TÜSİAD, Türkiye'nin Fırsat..., **Türkiye'nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: -T/99-1-251,1999, s. 86.

¹⁵ Ahmet İçduygu, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydıngün, "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi", **Türkiye'de İçgöç**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 207.

Alınması gerçekten zor ve riskli olan göç kararı, etkilediği kişiler ve yerler açısından da önemli bir karar özelliği taşımaktadır. Göçle birlikte bir yerdeki aktif nüfus ve sermaye başka bir yere gitmektedir. Ayrıca bunların yanında, buradaki sorunlar da hem gidilen yerlere taşınmakta hem de yeni sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan, asıl önemli etki göç alan yerlerde ortaya çıkmaktadır. Hızlı ve çarpık kentleşmeden konut sorunu ve gecekondulaşmaya, işgücü ve istihdama etkilerinden kentlileşememeye kadar birçok soruna yol açmaktadır.

İç göçlerin belki de bir yerleşim biriminde göze çarpan ilk etkisi, hızlı ve çarpık kentleşmedir. Aslında kentler sanayi, hizmetler sektörlerinin yoğunlaştığı, iş bölümünün geliştiği, birçok kurum ve kuruluşun merkezinin olduğu, rollerin çeşitlendiği ve farklılaştığı, kendine özgü yaşam biçiminin ve bilincinin geliştiği heterojen yerlerdir. Kentleşme ise dar manada kent sayısının ve kentlerde yaşayanların sayısının artmasıdır. Geniş manada ise, sanayileşme ve ekonomik gelişmeye bağlı olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma oluşturan insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikim sürecidir.¹⁶

Modern anlamda kentleşme sanayileşme ile başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında "kentleşmeyi doğuran sanayi devrimi, kendinden başka ikinci bir devrim daha meydana getirmiştir. Bu da kentsel devrimdir".¹⁷

Ülkemizde ise sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkmayan kentleşme olgusu ve iç göç, kentsel alanlara nüfusun yığılması olarak kendini göstermiş, zaten kentlerdeki var olan sorunların katlanmasına yol açmıştır. Türkiye'deki kentleşme birçok açıdan az gelişmiş ülkelerin kentleşme sürecine benzemektedir. Planlı ve kontrollü gelişmeyen bu kentleşme, iş hayatı başta olmak üzere, çevrenin tahribatı, çevre kirliliği gibi birçok soruna yol açmaktadır.

Tablo 7: Bazı Ülkelerdeki Kentleşme Düzeyleri (2000)

Ülkeler	Kent (%)	Kır (%)
Türkiye	65	35
Almanya	87	13
Danimarka	85	15
İsveç	83	17
Romanya	55	45
Litvanya	69	31
Malta	100	-
Çek Cumhuriyeti	70	30
Norveç	77	23
Estonya	70	30

Kaynak: Şemsettin Bakırkan, Demografinin Temelleri, Türkiye'nin Demografik Yapısı Uluslararası Demografi, İstanbul, 2003, s. 88.

Ülkemizde kentleşme oranı 2000 yılındaki verilere göre % 65 iken, bu oran AB üyesi ülkelerde çok yüksektir. Eski doğu bloğu ülkelerinde ise, Türkiye ortalamasından daha yüksek durumdadır.

Türkiye'de iç göçün yol açtığı bir başka sorun, konut sıkıntısı ve gecekondulaşmadır. Kentsel alanlara yığılan nüfusu barındıracak konut yapımı kısa vadede mümkün olamamaktadır. Yapılan konutlar da doğal nüfus artışına yetişememektedir.

Kamuya veya özel şahıslara ait tapulu arazilerde kısa sürede yapılabilen, alt yapısı yetersiz konut tipi olan gecekondulaşma ise konut sıkıntısının olduğu bu ortamda, bu baskıyı azaltacak bir tampon mekanizma rolü üstlenmektedir. Çevre kirliliği ve tahribatı, doğal kaynakların bilinçsiz kullanımı, turizmi baltalaması ve rant aracı haline gelmesi gibi olumsuz etkilerinin yanında; gecekonduların burada yaşayan dışlanmış, kendilerini kente yabancı hisseden insanların kentsel ortama uyumlarını kolaylaştırıcı bir yönü de bulunmaktadır.

Gecekonduların bir zorunluluğun, bir umutsuzluğun bazen de bir umudun yerleşme düzenine yansımalarıdır.¹⁸ Bu zorunluluklar sonucunda ortaya çıkan bu denetimden uzak, çürük, plansız, tasarruf edebilme uğruna eksik malzeme kullanılarak yapılan binalar, zamanla rant aracı haline gelmiştir. Öyle ki; günümüzde bu konutlarda oturanlar

¹⁶ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 21-22.

¹⁷ Zeki Parlak, "Tarihsel Süreç İçinde Kentsel Dönüşüm", **Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu 17-19 Şubat 1999**, C: 1, Kent ve İnsan, İstanbul, 1999, s. 70.

¹⁸ Zeynep Gökçe Akgür, **Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)**, Ankara, Kültür Bakanlığı, 1997, s. 85.

arsaya ya da konutlara para ödemektedirler. 2002 verilerine göre gecekondulu sayısı 2,2 milyona, gecekondularda oturanların sayısı ise 11 milyon a ulaşmıştır.¹⁹

Türkiye'de iç göçlerin yol açtığı bir başka sorun, kentlileşememe sorunudur. İç göçler sonucunda hızlı ve birdenbire bir yığılma sürecini yaşayan kentlerimiz, çok yoğun gelen bu göç dalgalarını aynı hızda emememiştir. Özellikle kırsal alanlardan gelen, çaresiz, tarımsal üretimden başka bilgisi olmayan, eğitimsiz, kalabalık bu insanlar, geldikleri kentlerde kendilerini yabancı hissetmekte, ya topluma uyum sağlamamakta ya da bunun için çok uzun bir sürenin geçmesi gerekmektedir.

Tablo 8: Kır İnsanı, Kentlileşen İnsan ve Kent İnsanı: Ekonomik ve Sosyal Mekânın Ögelerindeki Değişmeler

İnsan Türleri	Ekonomik Mekân	Sosyal Mekân
1. Kır İnsanı	Kır Ekonomik Değerleri	Kır Sosyal Değerleri
2. Geçiş İnsanı (Kentlileşen İnsan)	Kır Ekonomik Değerleri Kent Ekonomik Değerleri	Kır Sosyal Değerleri Kent Sosyal Değerleri
3. Kent İnsanı (Kentlileşmiş İnsan)	Kent Ekonomik Değerleri	Kent Sosyal Değerleri

Kaynak: Kemal Kartal, "Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti, Amme İdaresi Dergisi, C.16. S.4., Aralık 1983, s. 94.

Kentlileşmenin iki boyutu bulunmaktadır; ilki ekonomik açıdan kentlileşme, ikincisi ise sosyal bakımdan kentlileşmedir. Ekonomik olarak kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kentte ya da kente özgü işlerde sağlamasıdır. Sosyal olarak kentlileşme de ise kişi kente özgü davranış biçimlerini sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemektedir.²⁰ Kente gelen kişi memleketiyle bağlarını kopartmasa bile artık kentlidir. Kente ait değer yargılarını, tutum ve davranışları benimsemeleri gerekmektedir.

İç göçlerin meydana getirdiği bir başka olgu, sosyal yapıda meydana gelen değişimlerdir. İç göçle birlikte aile yapısında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Geleneksel geniş aile parçalanmakta,

geleneksel hemşeri, akraba dayanışması ve kurumları yerini formel yapılara ve kurumlara bırakmaktadır. Ayrıca göç veren yerler erkek ağırlıklı, çalışabilecek durumda olan nüfuslarını kaybetmektedir. Böylece cinsiyet oranlarında dengesizlikler ortaya çıkmaktadır.

İç göçlerin ortaya çıkardığı sonuncu etki, kentsel emek piyasası ve çalışma hayatı üstündeki etkilerdir. İş gücü piyasasını etkileri bakımından iç göçler Türkiye'de üç farklı döneme ayrılabilir. Bunlar:

- 1945-1960 dönemi,
- 1960-1980 arası dönem
- 1980'den günümüze kadar olan dönemdir.²¹

Birinci dönem olan 1945-1960 arası dönemde, tek bir işgücü piyasası vardır. İç göçe katılanların sayısı az azdır; ayrıca göçler mevsimlik ve geçicidir. Gelenlerin sayısı az olduğu için kentsel emek piyasası tarafından emilebilmiştir. İkinci dönem 1960-1980 arasındaki dönemdir. Bu dönemde, emek piyasasında çifte pazar oluşmuştur. İç göçler ve buna bağlı olarak gecekondular çoğalmış, kentlerin istihdam imkânları göç edenleri ememeyecek düzeye ulaşmıştır. Bu durum marjinal ve kayıt dışı sektörlerin kurumsallaşmasına yol açmıştır. Üçüncü dönem 1980'de başlamıştır. Bu dönemde emek piyasası parçalanmaya başlamıştır. Kırsal alanlardan kentsel alanlara göçler devam etmektedir; fakat kentten kente göç türü giderek artmaktadır. Bu dönemde göç edenler önekilere göre daha vasıflıdır. Dolayısı ile pazarlık gücüne sahiptir. Doğrudan birincil emek piyasasına yönelmektedirler.

İç göçlerin genel olarak ve Türkiye'de işgücü yapısını etkileme biçimi yaşanan göçle birlikte kentsel işgücü arzını, kentsel nüfusun artış hızının üzerinde arttırması ve kıra göre daha masraflı ve zorlu bir süreç olan kentte işgücü talebi yaratılması sürecini gerektirmesidir.²²

Kırsal alanlardan veya küçük yerleşim birimlerinden kopup gelen kişiler, kentsel alanların talep ettiği özelliklere çoğu zaman sahip değildirler. Aynı zamanda, Kentsel alanlara göç edenler genellikle genç yaşta insanlardır. İyi ve sürekli bir iş bulma ümidiyle gelmişlerdir.

¹⁹ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 557.

²⁰ Kemal Kartal, "Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti", **Amme İdaresi Dergisi**, C.16. S.4., Aralık 1983, s. 92.

²¹ İçduygu, Sirkeci ve Aydıngün, a.g.e., s. 234.

²² Birsan Gökçe, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Gelişme Politikaları", **İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Kamu-İş Yayını, C: 1, S: 7, Ocak 1989, s. 37.

Fakat, kentlere göç eden gençler modern sektörlerde gelir imkanına hemen sahip olamazlar. Kente geldiklerinde edinebildikleri işler asimile olmalarını engelleyecek gibidir.²³ Öncelikle gecekondulu semtlerinde oturmak zorunda kalmakta ve buralardaki kayıt dışı sektörde gelir getirici bir işle meşgul olmaktadır. Bu işler daha çok, fazla sermaye ve beceri gerektirmeyen ticari ve hizmet faaliyetleridir. Büyük bir kısmı da ücretlerin oldukça düşük olduğu, iş güvenliğinin ve sosyal güvenliğin zayıf olduğu işleri kabul etmek zorunda kalırlar. Kentlerdeki bu olumsuz şartlar da gençlik suçlarını artırmaktadır.²⁴

Göç, kente göçmüş çekirdek ailenin sadece erkeklerini değil, diğer bireylerinin de çalışma hayatına girmelerine sebep olmuştur. Göç, yüksek oranlı işsizlik, artan yoksullaşma ve gelir dağılımı adaletsizliği ve eğitimin maddi getirilerinin iyice azalması, çocuk emeğinin yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Çocuk işçiliği, özellikle eve iş-verme uygulamalarında ve kayıt dışı sektörde yaygındır. Göçlerin kadın emeği üzerindeki etkisi, genel olarak kırsal alanlarda ücretsiz aile işçisi olarak kullanılan kadın emeğinin, çalışma hayatından çekilmesi şeklinde olmaktadır.

Eş-dost, tanıdık ve akrabalarının aracılığıyla veya kendileri kentsel alanlara gelenler, kendilerine uygun iş bulamamaları nedeniyle işsiz kalmakta; marjinal ve kayıt dışı sektörlerde kaymaktadır. Bu ucuz ve pazarlık gücü olmayan işgücü işverenler için "yedek işgücü" niteliğindedir. Örgütlü emeğin gücünü zayıflatmak veya en azından pazarlık gücünü kırmak isteyen işverenler için uygun bir emek türüdür.

SONUÇ

Türkiye'de son yarım yüzyılda yaşanan iç göç olgusu, hem göç veren, hem göç alan yerlerde, hem de göç eden kişiler üstünde çok çeşitli ve derin etkiler bırakmıştır. Sanayileşmeye bağlı olarak gerçekleşmeyen iç göç ve kentleşme, kırsal alanların iticiliği ve kentsel alanların çekiciliği kadar iletici faktörlerin de etkisi altında gelişmiştir. Önceleri az olan iç göç hareketleri kentler tarafından emilebilmiş iken; sonraları bu sayının çığ haline gelmesiyle, sorunlar içinden çıkılmaz bir hale gelmiştir. Hızlı nüfus artışı, tarımda makineleşme, toprak yetersizliği ve verimsizliği, terör ve siyasal baskılar ile ekonomik politikaların yanlış uygulanması sonucunda ortaya çıkan iç göç olgusu, gidilen yerlerde hızlı ve çarpık kentleşme, konut sorunu ve gecekondulaşma, kentlileşememe, işsizlik gibi çok farklı ve derin etkiler bırakmıştır.

Bölgelerin ve illerin gelişmişlikleriyle ilgili birçok göstergede, belli bölgelerin ve illerin Türkiye standartlarının altında geliştiği görülmektedir. Öncelikle bu bölgelerin kalkınmalarını sağlayacak yatırımları çekmek için, vergi indirimi, vergi muafiyeti, yatırım teşviği, sosyal güvenlik primlerinin ödenmesinde sağlanacak kolaylıklar gibi uygulamalar çok önemlidir. Ayrıca o yörelere uygun tarımsal uygulamalar, hem verimliliği ve istihdamı artırıp, işsizliği azaltacak, hem de atıl bulunan kaynakların ekonomiye kazandırılmasına vesile olacaktır. Bu durum ülkemizin kalkınmasına katkıda bulunacaktır.

Ülkemizdeki iç göçlerin bir başka boyutu, göç etmiş insanların kent yaşamına ve kentsel emek piyasasına uyum sağlama durumudur. İnsanların kent yaşamına uyum sağlamaları için önemli bir zamanın gerektiği birçok kişi tarafından kabul edilmektedir. Göç etmiş kişilerin toplumla bütünleşmeleri için okuma-yazma, meslek edindirme, anne ve çocuk sağlığı gibi konularda verilecek kurs, sempozyum, konferanslar çok önemlidir. İnsanların toplumla bütünleşmelerinin en önemli aracı olan eğitim olgusu, üzerinde daha ciddi çalışılması gereken bir konudur.

Temelinde insan olan bir olayın ve sorunun çözümünün kolay olmayacağı aşikârdır. Bu nedenle, yılların birikimi olan sorunların kısa zamanda çözülmesi mümkün olmasa bile, en azından etkilerinin en aza indirilmesi gereklidir.

²³ Mübeccel Kıray, **Kentleşme Yazıları**, 1. bs., İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1998. s. 21.

²⁴ Sedat Murat, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Gençlerin Sosyo-Demografik, İstihdam ve Eğitim Özellikleri", **İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası**, 46. C. 38/13-93, 1996, s. 319.

KAYNAKÇA

- Akgür, Zeynep Gökçe, Türkiye'de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993), Ankara, Kültür Bakanlığı, 1997.
- Bakırkan, Şemsettin, Demografinin Temelleri, Türkiye'nin Demografik Yapısı Uluslararası Demografi, İstanbul, 2003.
- Bedir, Eyüp, Kalkınma Öncelikli Yörelere (Temel Sorunlar ve Öneriler), TOBB Yayını No: Genel 277, BÖM: 23, Ankara, TOBB, 1994.
- DİE, 2000 GNS, Ankara, 2004.
- DİE, 2000 GNS, (Çevrimiçi), <http://www.die.gov.tr/nufussayimi/2000tablo.xls>, 20.02.2006
- DİE, 2000 GNS, Göç İstatistikleri, Sayı: 52, s. 3., (çevrimiçi) <http://www.die.gov.tr.17.02.2006>.
- Dinçer, Bülent, Metin Özasan ve Erdoğan Satılmış, İllerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara, DPT Yayını No: 2466, 1996.
- Dinçer, Bülent, Metin Özasan ve Taner Kavasoglu, İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması, Ankara, DPT Yayını No: 2471, 2003.
- Erder, Sema, "Köysüz 'Köylü' Göçü", Görüş, S. 34, Şubat-Mart 1998, s. 24-26.
- Gökçe, Birsen, "Kalkınmada Öncelikli Yörelere Uygulanan Gelişme Politikaları", İş Hukuku ve İktisat Dergisi, Kamu-İş Yayını, C: 1, S: 7, Ocak 1989, s. 14-37.
- İçduygu, Ahmet ve İbrahim Sirkeci, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri", 75. Yılda Köylerden Şehirlere, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 249-268.
- İçduygu, Ahmet, İbrahim Sirkeci ve İsmail Aydınğün, "Türkiye'de İçgöç ve İçgöçün İşçi Hareketlerine Etkisi", Türkiye'de İçgöç, İstanbul, Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 207-244.
- Kartal, Kemal, "Kentleşmenin Ekonomik ve Sosyal Maliyeti, Amme İdaresi Dergisi, C.16. S.4., Aralık 1983, s. 92-102.
- Keleş, Ruşen, "Türkiye'de Bölgelerarası Dengesizlikler: Bölgelerarası Sosyal Adalet Dengesi" Yedinci İskan ve Şehircilik Haftası Konferansları, 11-13 Kasım 1964, Ankara, İskan ve Şehircilik Derneği Yayın No:2, 1964, s. 17.
- Keleş, Ruşen, Kentleşme Politikası, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Kıray, Mübeccel, Kentleşme Yazıları, 1. bs., İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 1998.

- Murat, Sedat, "Avrupa Birliği Ülkeler ve Türkiye'nin Karşılaştırmalı Nüfus Yapısı", Tüm Yönleriyle Türkiye-AB İlişkisi, Ed. Mustafa Aykaç ve Zeki Parlak, İstanbul, Elif Kitabevi, 2002, s. 45-92.
- Murat, Sedat, "Gelişmekte Olan Ülkelerde Gençlerin Sosyo-Demografik, İstihdam ve Eğitim Özellikleri", İÜ İktisat Fakültesi Mecmuası, 46, C., 38/13-93, 1996, s. 317-340.
- Parlak, Zeki, "Tarihsel Süreç İçinde Kentsel Dönüşüm", Kent Yönetimi, İnsan ve Çevre Sorunları Sempozyumu 17-19 Şubat 1999, C. 1, Kent ve İnsan, İstanbul, 1999, s. 69-79.
- Peker, Mümtaz, "Türkiye'de İçgöçün Değişen Yapısı", 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Ed. Oya Baydar, İstanbul, Tarih Vakfı Yayını, 1998, s. 295-304.
- Sezal, İhsan, "Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler", Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996, Mersin, Ankara, 1997, s. 147-151.
- Tekeli, İlhan, Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ankara, Turhan Kitabevi, 1982.
- TÜSİAD, Türkiye'nin Fırsat Penceresi, Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri, İstanbul, TÜSİAD Yayın No: -T/99-1-251,1999.
- Zaim, Sabahaddin, Çalışma Ekonomisi, 10. bs., İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.